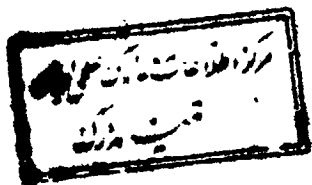

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
وَالَّذِي يُضَوِّبُ الْمَوْتِ
الَّذِينَ فِيهَا أُولَىٰ
وَالَّذِينَ فِيهَا أُولَىٰ
وَالَّذِينَ فِيهَا أُولَىٰ

۲۵ / ۱۰ / ۱۳۷۸

دانشگاه آزاد اسلامی

واحد کرمان

پایان‌نامه تحصیلی برای دریافت درجه کارشناسی ارشد ریاضی محض

موضوع:

مدولهای ضربی و ددکیند

استاد راهنما:

دکتر رضا نکویی

۱۴۶۲۸

مؤلف:

محمدعلی احسنت

تیر ۱۳۷۸

ب

۲۷۴۷۶

موضوع:

مدولهای ضربی و ددکیند

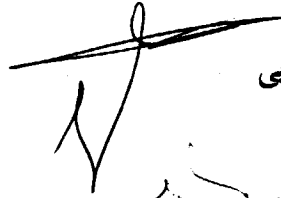
توسط:

محمدعلی احسنت

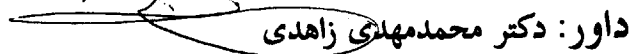
پایان نامه تحصیلی برای دریافت درجه کارشناسی ارشد ریاضی محض

از این پایان نامه در تاریخ ۷۸/۴/۲۶ در مقابل هیئت داوران دفاع بعمل آمده و مورد تصویب قرار گرفت.

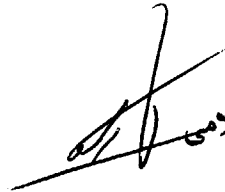
اعضاء هیئت داوران:

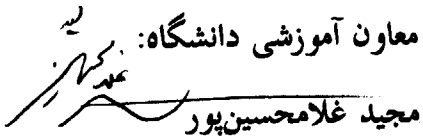
استاد راهنما: دکتر رضا نکویی

داور: دکتر محمدمهملدی زاهدی

استاد مشاور: دکتر اسفندیار اسلامی

معاون آموزشی دانشگاه:

مجید غلامحسین پور

مدیر گروه آموزشی کارشناسی ارشد:

دکتر اسفندیار اسلامی

رئیس دانشگاه:

دکتر محمدحسین متقی

سرپرست کمیته تحصیلات تکمیلی:

دکتر محمدحسین متقی

سپاسگزاری

خداوند منان را سپاسگزارم که به من سعادت کوشش در راه کسب علم و دانش را عطا فرمود و به لطف و عنایت او توانستم قطره‌ای از اقیانوس بیکران علم و دانش را بچشم.

در ابتدا بر خود لازم می‌دانم از پدر و مادر مهربانم که در تمام مراحل زندگیم از هیچگونه تلاشی در راه تحصیل اینجانب دریغ نکرده و همواره مشوق من در ادامه تحصیل و چراغ هدایتی برایم بوده‌اند صمیمانه تشکر کنم.

از استاد ارجمندم جناب آقای دکتر رضا نکویی که قبول زحمت نموده و راهنمایی این رساله را بعهدہ گرفته و با کمال صبر و متانت و گشاده‌روی پاسخگویی مشکلات اینجانب بوده‌اند کمال تشکر و قدردانی را دارم. همچنین از اساتید گرامی آقایان دکتر اسفندیار اسلامی و دکتر محمد مهدی زاهدی که زحمت مطالعه و داوری این رساله را بعهدہ داشته‌اند و از راهنمائیهایشان استفاده نموده‌ام سپاسگزاری می‌کنم.

از خانم باقری نیز که زحمت تایپ این پایان‌نامه را به عهده گرفتند سپاسگزاری می‌کنم.

در خاتمه از همسر مهربانم که با صبر و شکیبایی مرا در مراحل مختلف تحصیل همراهی کرده است کمال تشکر و سپاسگزاری را دارم.

محمدعلی احسنت

تیرماه ۱۳۷۸

تقدیم به:

همسر مهربان

و

پدر و مادر فداکارم

چکیده

در این رساله ابتدا مدولهای ضربی را روی حلقه جابجایی و یکدار R تعریف می‌کنیم و پس از شناخت مقدماتی مدولهای ضربی به بررسی آنها در حالت دوری یا با تولید متناهی می‌پردازیم. ثابت می‌کنیم هر مدول ضربی آریتی، یک مدول دوری است و نشان می‌دهیم اگر حلقه R در شرط زنجیر صعودی روی ایده‌آل‌های نیم‌اول صدق کند آنگاه هر R -مدول ضربی، با تولید متناهی است.

در ادامه ایده‌آل‌ها و زیرمدولهای وارونپذیر را تعریف می‌کنیم و بعضی از خواص ایده‌آل‌های وارونپذیر یک حلقه را به زیرمدولهای وارونپذیر یک مدول تعمیم خواهیم داد. همچنین مدول ددکیند را تعریف می‌کنیم و نشان می‌دهیم یک R -مدول ضربی باوفا، ددکیند است اگر و تنها اگر R یک دامنه ددکیند باشد.

سپس ثابت می‌کنیم اگر R حلقه‌ای نیم‌اول باشد آنگاه حلقه R -درونریختی‌های یک D_1 -مدول دوگانپذیر، یک دامنه صحیح جابجایی است.

در پایان با استفاده از مفهوم وارونپذیری در مدولها به شرایطی برای وجود یک تکریختی در $Hom(A, B)$ دست می‌یابیم که در آن A و B ، R -مدول می‌باشند. همچنین با این فرض که A یک R -مدول ضربی باوفاست نشان می‌دهیم اگر A یک دامنه ددکیند باشد آنگاه A با یک ایده‌آل وارونپذیر در R یکرخت است.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه
۳	فصل اول : مدولهای ضریبی
۴	۱.۱ مدولهای ضریبی
۲۲	۲.۱ برخی خواص مدولهای ضریبی
۴۵	۳.۱ مدولهای با تولید متناهی
۶۲	فصل دوم : مدولهای ددکینند
۶۳	۱.۲ زیرمدولهای وارونپذیر
۷۳	۲.۲ حلقه درونریختی‌های بین D_1 -مدولها
۸۰	۳.۲ مدولهای ضریبی ددکینند
۸۷	۴.۲ نشانندن مدولها
۹۳	واژه‌نامه فارسی-انگلیسی
۹۵	مراجع

مقدمه

این رساله برگرفته از مقالات، مدولهای ضربی [۲۱] و مدولهای ددکیند [۶] می‌باشد. لازم به ذکر است که در این نوشتار تمام حلقه‌ها جابجایی و یکدار (جز قسمتی از بخش ۳ فصل ۱) و تمام مدولها یکانی می‌باشند.

در فصل اول نشان می‌دهیم که اگر M یک R -مدول ضربی و N زیرمدولی از M باشد آنگاه $N = (N : M)M$. سپس ثابت می‌کنیم یک R -مدول M ، ضربی است اگر و تنها اگر برای هر ایده‌آل بیشین P از R ، $M = T_P(M)$ یا $M = P$ دوری باشد. از این قضیه نتایج بسیار مهمی در مدولهای ضربی حاصل می‌شود. بعنوان مثال اگر فرض کنیم $\{M_\lambda | \lambda \in \Lambda\}$ یک گردایه از R -مدولها باشد ثابت

می‌کنیم $M = \bigoplus_{\lambda \in \Lambda} M_\lambda$ یک مدول ضربی است اگر و تنها اگر:

(۱) برای هر $\lambda \in \Lambda$ ، M_λ یک مدول ضربی باشد.

(۲) برای هر $\lambda \in \Lambda$ ، ایده‌آل A_λ از R موجود باشد بطوریکه $A_\lambda M_\lambda = M_\lambda$ و $A_\lambda \hat{M}_\lambda = 0$ که

$$\hat{M}_\lambda = \bigoplus_{\mu \neq \lambda} M_\mu.$$

همچنین ثابت می‌کنیم هرگاه M یک R -مدول ضربی غیرصفر باشد، آنگاه:

(۱) هر زیرمدول سره از M در یک زیرمدول بیشین از M قرار دارد.

(۲) K یک زیرمدول بیشین از M است اگر و تنها اگر یک ایده‌آل بیشین P از R موجود باشد

بطوریکه $K = PM \neq M$. در ادامه ثابت می‌کنیم R -مدول ضربی M که تنها تعداد متناهی زیرمدول

بیشین داشته باشد یک مدول دوری است.

در این فصل همچنین زیرمدول اول یک مدول غیرصفر را تعریف می‌کنیم و نشان می‌دهیم زیرمدول سره

N از R -مدول ضربی M اول است اگر و تنها اگر $\text{ann}(\frac{M}{N})$ یک ایده‌آل اول از R بوده، اگر و تنها

اگر برای بعضی ایده‌آل اول P از R ، $N = PM$ که $\text{ann}(M) \subseteq P$. سپس ثابت می‌کنیم R -مدول

ضربی باوفای M ، با تولید متناهی است اگر و تنها اگر $M \neq PM$ ، برای تمام ایده‌آلهای اول کمین P

از R . همچنین نشان می‌دهیم در حلقه R که در شرط ACC_{sp} صدق می‌کند هر R -مدول ضربی، با تولید متناهی است.

در فصل دوم مجموعه S ، شامل عضوهایی از حلقه R که مقسوم علیه صفر نیستند و حلقه کسرهای R_0 از R را در نظر می‌گیریم. سپس ایده‌آل و مدول وارونپذیر را تعریف می‌کنیم. در صورتی که M یک R -مدول غیرصفر و N یک زیرمدول از M باشد، نشان می‌دهیم:

(۱) اگر N وارونپذیر باشد آنگاه

$$\forall m \in M, \exists t \in T, n \in N : tm = n$$

(۲) فرض کنید N یک زیرمدول دوری غیرصفر از M باشد، $N = Rn$. در این صورت N وارونپذیر است اگر و تنها اگر

$$\forall m \in M, \exists t \in T, r \in R : tm = rn$$

اس.اچ. کوکس ثابت کرد که حلقه R -درونریختی‌های یک مدول بدون تاب، یک دامنه صحیح جابجایی است.

در این فصل عادل.جی.نعوم و فیراس.اچ. الوان ثابت کرده‌اند که در حلقه نیم اول R ، حلقه R -درونریختی‌های یک D -مدول دوگان‌پذیر، یک دامنه صحیح جابجایی است. پس از تعریف دامنه و مدول ددکیند، ثابت می‌کنیم R -مدول ضربی باوفای M ، یک مدول ددکیند است اگر و تنها اگر R یک دامنه ددکیند باشد. همچنین ثابت می‌کنیم R -مدول ضربی باوفای M ، یک مدول پروفور است اگر و تنها اگر R یک دامنه پروفور باشد.

جی.ام.لو و پی.اف. اسمیت ثابت کردند، هر R -مدول ضربی بدون تاب M با یک ایده‌آل از R یکرخت است اگر و تنها اگر $\alpha \in M^*$ موجود باشد بطوریکه $ann(M) = ann(R\alpha)$.

در این فصل جی.نعوم و فیراس.اچ. الوان ثابت کرده‌اند، R -مدول ضربی باوفای M ، اگر ددکیند باشد آنگاه با یک ایده‌آل وارونپذیر در R یکرخت است.

در پایان با استفاده از مفهوم وارونپذیری در مدولها به شرایطی برای وجود یک تکریختی در

$$H = Hom(A, B)$$

دست می‌یابیم، که در آن A و B ، R -مدول هستند.

فصل ۱

مدولهای ضربی

در این فصل تمام حلقه‌ها جابجایی یک‌دار (جز برای قسمت کوتاهی از بخش ۳) و تمام مدولها یکانی می‌باشند. هدف ما بررسی پاره‌ای از خواص مدولهای ضربی است، خصوصاً زمانی که دوری یا با تولید متناهی می‌باشند. بعنوان مثال M بعنوان یک R -مدول آرئینی، ضربی است اگر و تنها اگر دوری باشد. بعلاوه اگر R حلقه‌ای باشد که در شرط زنجیر صعودی روی ایده‌آل‌های نیم اول صدق کند. آنگاه هر R -مدول، ضربی با تولید متناهی است.

۱.۱ مدولهای ضربی

تعریف ۱.۱.۱

فرض کنید R یک حلقه جابجایی و یک‌دار و M یک R -مدول یکانی باشد. آنگاه M یک مدول ضربی است هرگاه برای هر زیرمدول N از M ، ایده‌آل I از R موجود باشد بطوریکه $N = IM$. توجه کنید که تعریف ما با تعریف در [۱] و [۱۶] مطابقت دارد اما در [۱۸] لفظ مدول ضربی به روش دیگری تعریف شده است. به این ترتیب که یک R -مدول، ضربی می‌باشد اگر و تنها اگر هر زیرمدول از آن به معنی فوق ضربی باشد. یادآوری می‌کنیم که یک ایده‌آل A از حلقه R ، ایده‌آل ضربی است اگر برای هر ایده‌آل B از R که $B \subseteq A$ ، یک ایده‌آل C از حلقه R موجود باشد بطوریکه $B = AC$.

لم ۲.۱.۱

فرض کنید M یک R -مدول ضربی و N زیرمدولی از M می‌باشد، آنگاه $N = (N : M)M$. که $(N : M) = \text{ann}\left(\frac{M}{N}\right)$ ، بطوریکه $\text{ann}(X)$ نمایش پوچساز R -مدول X در R است. اثبات:

فرض کنید $A = \text{ann}\left(\frac{M}{N}\right)$. چون M یک مدول ضربی است پس ایده‌آل I از R وجود دارد

بطوریکه $N = IM$. زیرا با توجه به نگاشت

$$R \times \frac{M}{N} \rightarrow \frac{M}{N}$$

$$(r, m + N) \rightarrow r(m + N) = rm + N \quad (1)$$

$\frac{M}{N}$ یک R -مدول است. حال اگر

$$x \in I, N = IM \implies xM \subseteq N \implies xm \in N, \forall m \in M$$

$$\implies xM + N = N \stackrel{(1)}{\implies} x(m + N) = N, \forall m \in M$$

$$\implies x \in \text{ann}\left(\frac{M}{N}\right) \implies x \in A$$

پس $I \subseteq A$. لذا

$$N = IM \subseteq AM \implies N \subseteq AM$$

از طرف دیگر:

$$\forall r \in A \implies r \in \text{ann}\left(\frac{M}{N}\right) \implies r\left(\frac{M}{N}\right) = N$$

$$\implies rM \subseteq N, \forall r \in A \implies AM \subseteq N$$

بنابراین $AM = N$ و در نتیجه

$$N = \left(\text{ann}\left(\frac{M}{N}\right)\right)M \quad \blacksquare$$

گزاره ۳.۱.۱

یک R -مدول M ضربی است اگر و تنها اگر برای هر $m \in M$ ، ایده‌آل I از R موجود باشد

بطوریکه $Rm = IM$.

اثبات:

ابتدا فرض کنید M یک R -مدول ضربی باشد. می‌دانیم برای هر $m \in M$ یک زیرمدول از M است. بنابراین یک ایده‌آل I از R وجود دارد بطوریکه $Rm = IM$ ، بالعکس می‌پذیریم برای هر $m \in M$ ، ایده‌آل I از R وجود داشته باشد بطوریکه $Rm = IM$. فرض کنید N زیرمدول M باشد. آنگاه برای هر $x \in N$ ، ایده‌آل I_x از R وجود دارد بطوریکه $Rx = I_x M$. قرار می‌دهیم $I = \sum_{x \in N} I_x$. ادعا می‌کنیم $N = IM$.

$$IM = \left(\sum_{x \in N} I_x \right) M = \sum_{x \in N} (I_x M) = \sum_{x \in N} Rx = N$$

و این نشان می‌دهد که M یک R -مدول ضربی است. ■

تعریف ۴.۱.۱

فرض کنید که M یک R -مدول است، اگر P یک ایده‌آل از R باشد، آنگاه تعریف می‌کنیم:

$$T_p(M) = \{m \in M : (1 - p)m = 0, \quad p \in P \text{ بعضی}\}$$

$T_p(M)$ یک زیرمدول از M است زیرا فرض کنید $r \in R$ ، $m \in T_p(M)$ باشد. آنگاه:

$$\begin{aligned} m \in T_p(M) &\implies \exists p \in P, (1 - p)m = 0 \implies r(1 - p)m = 0 \\ &\implies (1 - p)rm = 0 \implies rm \in T_p(M) \end{aligned}$$

از طرفی اگر $m, m' \in T_p(M)$ باشند، داریم:

$$\begin{aligned} \exists p_1, p_2 \in P, (1 - p_1)m = (1 - p_2)m' = 0 &\implies (1 + p_1 p_2 - p_1 - p_2)(m - m') = 0 \\ &\implies m - m' \in T_p(M) \end{aligned}$$

بنابراین $T_p(M)$ یک زیرمدول از M می‌باشد. ◻

تعریف ۵.۱.۱

R -مدول M ، P -دوری است هرگاه عناصر $m \in M$ و $q \in P$ وجود داشته باشند بطوریکه

$$(1 - q)M \subseteq Rm$$

مثال ۶.۱.۱

Z به عنوان یک Z -مدول، p -دوری است هرگاه $p = 2$ و $q = 2$ و $m = 1$ در نظر گرفته شود.

قضیه ۷.۱.۱

فرض کنید R یک حلقه جابجایی و یکدار باشد. آنگاه R -مدول M یک مدول ضربی است اگر و

تنها اگر برای هر ایده‌آل بیشین P از R داشته باشیم $M = T_p(M)$ یا $M = P$ ، P -دوری باشد.

اثبات:

ابتدا فرض کنید M یک مدول ضربی و P یک ایده‌آل بیشین از R باشد. فرض می‌کنیم $M = PM$.

$m \in M$ را در نظر می‌گیریم، آنگاه با توجه به تعریف مدول ضربی، ایده‌آل A از R وجود دارد بطوریکه

$$Rm = AM. \text{ بنابراین}$$

$$Rm = AM = APM = PAM = PRm = Pm$$

$$\Rightarrow Rm = Pm, \forall m \in M \Rightarrow m = pm, \quad p \in P \text{ برای بعضی}$$

$$\Rightarrow m(1 - p) = 0, p \in P \text{ برای بعضی}$$

$$\Rightarrow m \in T_p(M) \Rightarrow M \subseteq T_p(M)$$

از طرف دیگر می‌دانیم که $T_p(M) \subseteq M$. بنابراین $M = T_p(M)$.

حال فرض می‌کنیم که $PM \neq M$. پس عضوی مانند x متعلق به M وجود دارد بطوریکه

$$x \notin PM. \text{ از طرف دیگر چون } x \in M \text{ پس ایده‌آل } B \text{ از } R \text{ وجود دارد بطوریکه } Rx = BM$$

بوضوح $B \not\subseteq P$ زیرا اگر $B \subseteq P$ آنگاه داریم:

$$BM \subseteq PM, \quad x \in BM \implies x \in PM$$

که تناقض است.

چون $B \not\subseteq P$ ، لذا نتیجه می‌گیریم که عضوی مانند $q \in P$ وجود دارد بطوریکه $1 - q \in B$. زیرا

$$P \subset P + B \subseteq R \implies P + B = R \implies 1 \in P + B$$

$$\implies \exists q \in P, b \in B : 1 = q + b \implies 1 - q = b \in B$$

لذا

$$(1 - q)M \subseteq BM = Rx$$

در نتیجه

$$(1 - q)M \subseteq Rx, \quad x \in M \text{ و } q \in P \text{ برای بعضی}$$

برعکس: فرض می‌کنیم که برای هر ایده‌آل بیشین P از R ، $M = T_p(M)$ یا M ، P -دوری است.

فرض کنید N زیرمدولی از M بوده و $I = \text{ann}(\frac{M}{N})$ چون $I \subseteq \text{ann}(\frac{M}{N})$ پس $I(\frac{M}{N}) = N$ و

$$\text{در نتیجه } IM \subseteq N$$

حال $y \in N$ را در نظر می‌گیریم و تعریف می‌کنیم $K = \{r \in R \mid ry \in IM\}$ بوضوح K ایده‌آلی

از R است. فرض می‌کنیم که $K \neq R$. آنگاه ایده‌آل بیشین Q از R وجود دارد بطوریکه $K \subseteq Q$. اگر

$$M = T_Q(M) \text{ آنگاه داریم:}$$

$$y \in N \subseteq M \implies y \in T_Q(M) \implies \exists s \in Q, (1 - s)y = 0 \in IM$$

$$\implies 1 - s \in K \subseteq Q \implies 1 - s \in Q, s \in Q$$

$$\implies 1 \in Q \implies Q = R$$